

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЛІКВІДНОСТІ БАНКУ

Анотація. У статті розглядаються основні підходи до визначення поняття “ліквідність” і сформовано цілісний понятійно-категоріальний апарат для подальших досліджень стратегічного управління ліквідністю банку.

Марущак М. В. Основні підходи до визначення ліквідності банку

я

Annotation. In this article an author is examine basic approaches to determination of concept “liquidity” but an integral concept-category vehicle is formed for subsequent researches of strategic management of bank liquidity.

Key words: liquidity, solvency, profitability, transformation of assets.

Вступ. Діяльність сучасного комерційного банку тісно пов’язана з управлінням рухом грошових коштів. Клієнти довіряють банку власні кошти і бажають, щоб банк не тільки забезпечував їх збереження, а й своєчасно здійснював платежі за їхніми вимогами. У зв’язку з цим перед банком кожного дня постає необхідність перераховувати значні суми грошових коштів з власних рахунків. Для того, щоб своєчасно виконувати свої зобов’язання перед клієнтами, банку необхідно постійно мати в своєму розпорядженні вільні грошові кошти. Разом з тим, щоб отримувати прибуток, що є основною метою діяльності будь-якого комерційного банку, банк повинен розміщати наявні у нього вільні кошти (власні та позичені) у прибуткові активи. При цьому, як правило, зі збільшенням прибутковості будь-якої активної операції пропорційно зростає ризик втрати банком цього активу або несвоєчасної трансформації такого активу в грошові кошти. Отже, в процесі своєї діяльності банк постійно стикається з дилемою: яким чином розмістити грошові ресурси так, щоб забезпечити високий рівень прибутковості банку і водночас мати можливість своєчасно виконувати вимоги клієнтів та кредиторів.

Ризик ліквідності є основним банківським ризиком, що акумулює в собі прояв часткових банківських ризиків: неповернений вчасно кредит, несприятлива зміна ринкових процентних ставок, валютних курсів або курсів цінних паперів – все це приводить до зменшення наявних у розпорядженні банку коштів, що забезпечують виконання зобов’язань. Дуже важливо, що навіть однократна відмова банку від своєчасного виконання своїх зобов’язань, нехай викликана й тимчасовими причинами (наприклад, технічною затримкою платежів у платіжній системі), може незворотно позначитися на його іміджі й навіть призвести до банкрутства. Така відмова, якщо вона дістала розголос, стає сигналом для клієнтів і вкладників банку про його неблагополуччя й викликає відтік розміщених у банку коштів.

Перш за все необхідно чітко зрозуміти, що собою являє поняття “ліквідність” і в якому аспекті вона розглядається в конкретному випадку.

У сучасній економічній літературі термін “ліквідність” має широкий спектр застосування і використовується в різних сферах економіки, пов’язується з різними об’єктами. Цей термін використовується як самостійна економічна категорія, у сполученнях з іншими поняттями, що відносяться до конкретних об’єктів (товар, цінний папір) і суб’єктів національної економіки (банк, підприємство, ринок), а також для визначення характерних рис діяльності економічних суб’єктів (баланс банку, баланс підприємства тощо).

Разом з тим поняття ліквідності залишається досить дискусійним. Можна виділити такі основні підходи до трактування ліквідності банку:

- підхід “виконання зобов’язань”;

- підхід “співвідношення активів та пасивів”;
- підхід “перетворення активів”.

Різні автори по-різному трактують поняття “ліквідність” відповідно до підходу “виконання зобов’язань”. Наприклад, О.В. Єфімова розглядає ліквідність “як здатність підприємства оплачувати свої короткострокові зобов’язання” і називає її поточною платоспроможністю [1, с.324], а В.А. Кейлер під терміном “ліквідність підприємства” розуміє здатність підприємства виконувати свої зобов’язання щодо заборгованості точно в момент настання строку платежів [5]. Аналогічної думки дотримується ряд інших авторів.

Такий підхід до розуміння ліквідності використовувався і авторами Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні [2]. У ній визначено, що ліквідність – здатність банків своєчасно відповідати за своїми зобов’язаннями.

У наведених визначеннях ліквідність ототожнюється з поняттям платоспроможності, під якою, зазвичай, розуміється здатність проводити розрахунки і відповідати за зобов’язаннями у повному обсязі у встановлені терміни на певний момент. Це може зумовити протиріччя як на теоретичному, так і на практичному рівні, а особливо в законодавчих актах, інструкціях НБУ тощо. Отже, такий підхід до трактування ліквідності банку, на нашу думку, не є повним, точним та оптимальним.

Розглянемо позиції авторів щодо трактування поняття ліквідності банку, які можна згрупувати в підхід “співвідношення активів та пасивів”. Відповідно до цього підходу досліджуваний термін розглядається як співвідношення активів і пасивів або зобов’язань та засобів, якими можна їх виконати. Так, Б.А.Райзберг, Л.Ш.Лозовський, Е.С.Стародубцева [8] визначають ліквідність, як співвідношення між активами й пасивами балансу банку по певних строках. М.Л.Лишанський та І.Б.Маслова трактують ліквідність, як певне співвідношення величини заборгованості й засобів, які можуть бути використані для її погашення [9]. Такий підхід ототожнює власне категорію “ліквідність” із показниками, які її ілюструють та формалізують, що не можна вважати правильним.

Розглянемо також позиції авторів щодо визначення поняття “ліквідність банку” відповідно до підходу “перетворення активів”. У рамках цього підходу ліквідність розглядається як процес, можливість або ступінь легкості перетворення активу на засоби, якими можна буде виконати зобов’язання.

З наведених визначень можна зробити висновок, що ліквідність банку залежить від швидкості перетворення активів у кошти, оскільки вона обумовлюється швидкістю перетворення в наявні кошти активів, представлених у статтях балансу.

На нашу думку, розуміння ліквідності як процесу перетворення активів на засоби, якими можна буде виконати зобов’язання, є не доцільним, тому що процес перетворення активів банку є керованим. Отже, в такому визначенні мова йде безпосередньо про управління, а ліквідність, навпаки, переважною більшістю авторів розглядається як об’єкт управління.

Отже, ліквідність банку можна визначити як його можливість вчасно задовольнити вимоги по своїх зобов’язаннях за рахунок власних активів за нормальних умов. Таке трактування дозволяє найбільш повно виразити сутність категорії “ліквідність”, уникнувши при цьому хибного ототожнення з процесом управління ліквідністю, показниками, які її визначають тощо. Доповнення “за нормальних умов” обумовлено суто специфікою банківської діяльності, відповідно до якої клієнти звертаються по зобов’язання до запитання не одномоментно, а відповідно до певної відносно прогнозованої функції розподілу у часі. Тому вимоги ліквідності пов’язані із вимогами покриття банком своїх зобов’язань саме за таких стандартних умов.

На основі розгляду основних підходів до трактування ліквідності банку можна зробити такі висновки:

- ліквідність необхідно розглядати як показник, який характеризує можливість банку перетворити свої активи на достатній обсяг грошових коштів, за допомогою яких можна виконати всі його зобов'язання в потрібний термін;

- ліквідність не можна розглядати як процес перетворення активів на засіб платежу. Ліквідність є об'єктом управління, оскільки її основні фактори є керованими;

Марущак М. В. Основні підходи до визначення ліквідності банку

3

- одночасні абсолютна платоспроможність та максимальна рентабельність є ознаками та умовою оптимального рівня ліквідності.

Необхідно звернути увагу, що ефективне управління ліквідністю банку повинно базуватись на оптимальному балансуванні ліквідності та рентабельності. Чим більш ліквідним є банк, тим менше прибутку припадає на акціонерний капітал і на активи [10], адже загально визнано, що саме високоризикові операції дають найбільшу доходність [11, с.51]. Відповідно до цього наявність значної частки ліквідних активів у їх загальній структурі зумовлює зменшення доходів. Отже, перед банком стоїть завдання максимізації прибутковості операцій при необхідності забезпечити потрібний рівень ліквідності, і навпаки – забезпечити необхідний рівень ліквідності при максимізації своєї рентабельності.

Управління ліквідністю характеризується наявністю фактора невизначеності, адже досить складно спрогнозувати, коли та й у якому масштабі виникне проблема ліквідності, а коли вона виникне, можна тільки вживати заходи на основі заздалегідь створених резервів, особливої структури активів і пасивів або напрацьованих операцій [12, с.24–27].

Отже, на нашу думку, управління ліквідністю банку можна визначити як постійну та цілеспрямовану діяльність щодо забезпечення необхідного рівня ліквідності банку за нормальних умов та швидке й ефективне реагування на кризи ліквідності, обумовлені не прогнозованою шоковою дією зовнішніх факторів (рис.1).

Для більшості банків попит на ліквідні засоби виникає з таких причин [12, с.19–22]:

- зняття грошей з депозитів клієнтів;
- заявки на одержання кредитів;
- оплата банківських витрат;
- виплата дивідендів акціонерам;
- зняття коштів з поточних рахунків клієнтів;
- погашення заборгованості за позиками, які даний банк одержує від інших банків або центрального банку;
- сплата податків, операційні витрати тощо.

Як бачимо, більшість джерел попиту на кошти банку є цілком прогнозованими, а тому управління ліквідністю банку в цій частині обмежується попереднім забезпеченням відповідних за строками джерел надходження коштів.

Основними джерелами ліквідних коштів, як правило, є:

- розміщення вкладів клієнтами. Для банків вклади є головним видом пасивних операцій і, відповідно, основним ресурсом для здійснення активних кредитних операцій [13];

- погашення клієнтами отриманих кредитів. Таке джерело ліквідних коштів характеризується відносним ризиком. Виплати за кредитами можуть здійснюватися клієнтами невчасно. Так, відповідно до офіційних даних НБУ, на кінець 2006 року частка прострочених банківських кредитів у їх загальній структурі склала 1,09%, сумнівних

– 0,82%. Але слід зазначити, що відповідно до оцінок експертів ці показники насправді є вищими [14, с.60–63];

- кошти на поточних рахунках;
- залучення коштів на грошовому ринку;
- доходи.

Отже, на нашу думку, управлінський вплив на ліквідність банку має бути в першу чергу спрямований на управління вищенаведеними факторами: попит на ліквідні засоби та доступність джерел ліквідних коштів. Цілком природно, що ці два фактора мають в свою чергу інші, менш комплексні та більш вузькі чинники, які на них впливають.

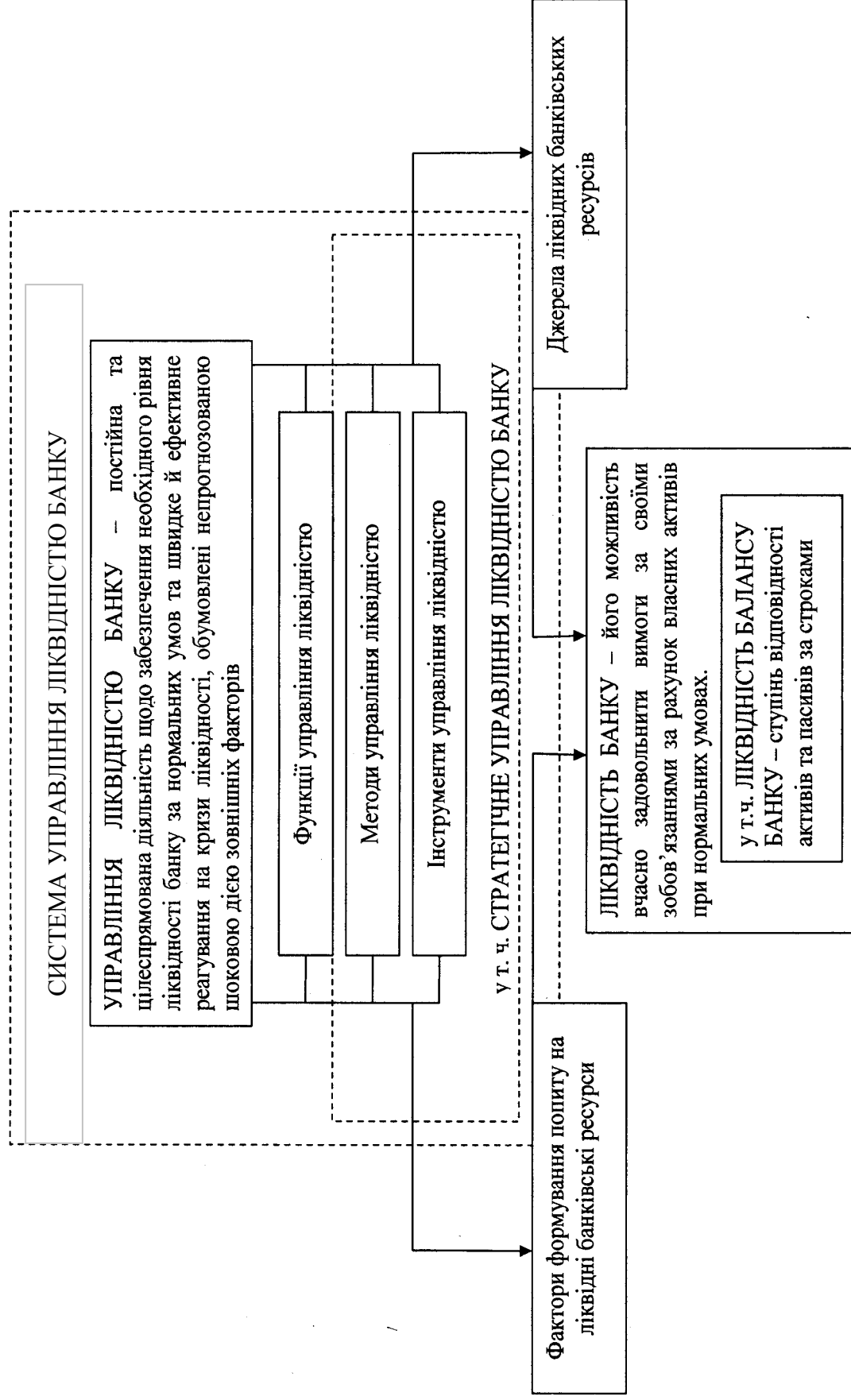

Рис.1. Схема співвідношення основних понять та категорій

Джерело: складено автором

Уся сукупність функцій, методів та інструментів управління ліквідністю банку, а також організаційне та кадрове забезпечення цих процесів формують систему управління ліквідністю банку. У структурі цієї системи найважливіша роль належить стратегічному управлінню ліквідністю, оскільки саме за умови його ефективності банк буде забезпечений (у максимально можливій мірі) від криз ліквідності, які потребуватимуть оперативних та, зазвичай, дорогих заходів.

Відповідно до принципів, затверджених Базельським комітетом, стратегічне управління ліквідністю банку базується на конкретних політиках з окремих аспектів управління ліквідністю, як-от: склад активів та зобов'язань, підхід щодо управління ліквідністю у різних валютах, застосування певних фінансових інструментів, ліквідність та реалізованість активів. Також має бути погоджена політика щодо дій у разі потенціальних як тимчасових, так і довготермінових проблем із ліквідністю [15].

Запропонована нами система понять та категорій щодо управління ліквідністю банку (див. рис.1) формує цілісний понятійно-категоріальний апарат для подальших досліджень стратегічного управління ліквідністю банку.

1. Ефимова О.В. Финансовый анализ. – М: Инфра – М., 2000. – 324 с.
2. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні / Затверджена постановою Правління НБУ № 368 від 28.08.2001 р.
3. Постанова Правління Національного банку України № 228 від 30.08.1996 р. “Про покращення ліквідності комерційних банків”.
4. Ачкасов А.И. Балансы коммерческих банков и методы их анализа. Вопросы ликвидности и их отражение в банковских балансах. – М.: АО “Консалтбанкир”, 1993. – 128 с.
5. Кейлер В.А. Экономика предприятия: Курс лекций. – М.: ИНФРА – М, Новосибирск: НГАЭиУ, “Сибирское соглашение”, 2001. – 132 с.
6. Словарь иностранных слов / Под ред. И.В. Лёхина и проф. Ф.Н. Петрова. – Изд. 4-е перераб. и доп. – М.: Гос. издательство иностранных и национальных словарей, 1994. – 856 с.
7. Олійник Д.М. Управління грошовими потоками банку з точки зору ліквідності та оптимізації фінансового результату // Вісник НБУ. – 2001. – №8. – С.28–29.
8. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А.Райзберг, Л.Ш.Лозовский, Е.Б.Стародубцева. – 3-е изд., испр. – М.: ИНФРА–М, 2000. – 478 с.
9. Лишинський М.Л., Маслова И.Б. Финансы в сельском хозяйстве. – М.: ИНФРА, 2000.
10. Шаталов А.Н. Управление ликвидностью в рамках финансового менеджмента банка // Финансовый менеджмент. – 2004. – №6. – С.31–32.
11. Корнієнко Т.В. Ліквідність комерційного банку : фактори, що впливають, методи управління // Вісник Української академії банківської справи. – 1999. – №2. – С.51–54.
12. Савостьянов В.А. Управление ликвидностью коммерческих банков // Аудит и финансовый анализ. – 2001. – №2. – С.24–27.
13. Банки и банковские операции: учебник для вузов / Под ред. проф. Е.Ф.Жукова. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. – 394 с.
14. Гриньков Д. Списать со счетов // Бизнес. – 2007. – №21. – С.60–63.
15. Принципи Ефективного Управління Ліквідністю у Банківських Установах. – Базель: Базельський Комітет з Банківського Нагляду, 2000. – 24 с.